

„ՆԱ ԵՒ ԱՅՆ՝" ԴԵՐԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՈՒԹԻՒՆԸ

ԳՐ. ՎԱՆՅԵԱՆԻ

Պր. Աբեղեանը ¹⁾ մի լօղած հրատարակեց չիշեալ շերանուններէ կիրառութեան մասին, ուր նա սշխարհում է ցոյց տալ, որ հալերէնը անշունչ առարկաների տեղ նա շերանուն փոխանակ գործ է անում այն շերանունը և շորա համար վկայութեան է կանչում մեր լեզուայէն բանաստեղծին.

« Նա ունիմ տանը գեղեցիկ մանեակ

« Առ էն (ալն) քեզ լինի պարգէն ինձ կեանք,

« Էն (ալն) առանց քեզ էլ կարող եմ սրտնալ» և ալն...

Որովհետեւ այս շերանունը լոգնակի չունի, պ. Աբեղեանն առաջարկում է շորա պակասը լրացնել արեւմտեան ասոնք, աշոնք, անոնք ձեւերով...

Բաց պ. լօղածագիրը մոռանում է, որ այն (ալս, ալշ) ածական է, մինչ «անոնք» (ասոնք, աշոնք) գոյական. իսկ հալերէնում գոյական և ածական շերանունները իրար չեն կարող փոխարինել. Գոյականը հոլովում է, իսկ ածականը ոչ. ալշ է պատճառը, որ ասոնք, աշոնք, անոնք հոլովում են, իսկ նորանց ընկերացրած ալս, ալշ, ալն-ը մնում են անհոլով. Նւ քանի որ ալշ շերանունը չի հոլովում ու գոյական չէ, իսկի գոյականի տեղ չի էլ կարող գործածւել.

Մենք չենք կարող ասել՝ ալնը ընկաւ, ալնը կերաւ, ալնից կորեցի, ալնով խփեցի, (արեւմտեան—ան և անոնքը թող մեզ չչփոթեն), ալ ասում ենք. ալն բանը ընկաւ, ալն հացը կերաւ, ալն փաշտից կորեցի, ալն փաշտով խփեցի և ալն... Տեղ-տեղ միալն, որպէս զի առարկայի անունը շատ չկրկնւի, բաց է թողնում նա՝ և ածական շերանունը մնում է մենակ, զօրութեամբ իմանալ տալով հարեան անշարտացած առարկան. Ալշպիսի շէպերում գոյականը չտեանելով, պ. Աբեղեանը շփոթել է, որ ածական շերանունը նորա տեղն է բռնել. Սակալն ալշ-տեղ էլ մենք միշտ շնում կամ մտածում ենք բան խօսքը, որ իսկական շերանուն տեղ է ծառայում.

¹⁾ «Նոր-Վար» 1897, 160-161.

Այսպէս՝ «Ի՞նչ արիր այդ (բանը), որ մնաց ան (գիրքը կամ բանը)»։ Վերերի օրինակում, երբ քույրն ասում է. «Ա՛յն էն քեզ լինի», մտածում է «Ա՛յն էն բանը կամ էն մանեակը...

Միւս քրոջ պատասխանն էլ նշանակում է. «էն բանը կամ էն մանեակը առանց քեզ էլ կարող եմ սորանալ»։

Այստեղ՝ և ախարիսի շէպերում՝ գոյականը բաց ենք թողնում լեզուի գեղարւեստական պահանջների համար, սակայն ուզած բոլորին կարող ենք գոյականը կամ բան խօսքը նորա տեղը դնել, և ան ժամանակ դերանունն էլ մնում է իւր տեղը, որ անկարող կը լինէր, եթէ նա գոյականին փոխարինած լինէր։ Հասկանալի է, որ ածական դերանունը գոյականի տեղ չի կարող ծառայել և երբէք չի էլ ծառայում, եթէ մի քանի շարժածներ—իդիօփիզմ—ինկարի չունենանք։

Իսկ թէ անշունչ առարկաներին փոխարինողը նա (սա, դա) դերանունն է, թող վկայէ նոյն բանաստեղծը.

«Վարդի թըփեր թող բուսնին

«Քո չիւրընկալ ավի մօտ,—

«Սոխակները նոցա մէջ

«Նրգեն մինչև առաւօտ,

«Բայց նորա (ալիքը) միշտ լեղեղուկ...

«Նորա, նոցա» աչտեղ գործ են ածած անշունչ առարկաների տեղ և դորանց փոխարէն «աստնք», «անոնք» ընդունելը, քանի որ այդ կարիքը չկայ, ինձ թւում է լիովին մի աւելորդ կարկառան։

Եւ որտեղից ծագեց այդ կարկառանի կարիքը.—Մի սխալ դրած հարցից։ «Տուրգենտի այդ գիրքը ընդունելութիւն չգտաւ, որովհետեւ հասարակութիւնը չհասկացաւ նորան».—Տուրգենտին թէ գիրքը, հարցնում է պ. Աբեղեանը և մի որոշ պատասխան չի կարողանում տալ, որովհետեւ նախադասութեան միտքը անորոշ է։

Այն ինչ, այդտեղ ոչ անորոշութիւն, ոչ էլ մտքի չփոթութիւն կայ և չհասկացողը Տուրգենտին է. 1) որովհետեւ, դերանունն աչտեղ չնշաւոր է (նորան—հայցական հոլով) և 2) եթէ դա էլ բաւական չէ, Տուրգենտին ու նորան երրորդ դիրքով ¹⁾ են գործ ածւած, ան ինչ «այդ գիրքը» երկրորդ դիրքումն է։ Չգիտեմ ընթերցողն աչտեղ մի հարցի կարիք տեսնում է։ Արդէս զի չհասկացողը գիրքը լինի, հալ մարդը կը գրէր. «Տուրգենտի այդ գիրքը ընդունելութիւն չգտաւ, որովհետեւ մեր հասարակութիւնը չհաս-

¹⁾ Ուրիշ չարմար բառ չունենալով, ես գործ եմ ածում դիրք այդ, այն և սա, դա, նա—դերանունների տարբերութիւնը ցոյց տալու համար, որոնք բոլորն էլ երրորդ շէմբլն պարկանելով, միայն առարկաների դիրքն են ցոյց տալիս։

կացաւ աչքս Աւստրիա Տուրգենինը երրորդ շէքսպիրէն է (հեռուն), իսկ գիրքն ու նորան փոխարինող շէքսպիրէնը (աչք) երկրորդ (ուրեմն մօտիկ), ուր կարծեմ շփոթութեան տեղիք չկայ ¹⁾։

Նոյն օրինակի լոգնակին էլ միննոյն սխալ հարցն է պարունակում։ «Տուրգենինի և Գոնչարովի աչք գրքերը ընդունելութիւն չգտան, որովհետեւ մեր հասարակութիւնը չհասկացաւ նրանց»։

Աւստրիացի Տուրգենինի և Գոնչարովին, եթէ լինէր... «հասարակութիւնը չհասկացաւ դրանք» — կը հասկանալինք զրքերը։

Աւստրիացի հասկանալի է աչք, աչք, աչք շէքսպիրներին նշանակութիւնը, որոնք սովորական շէքսպիրում գործ են ածուած խառն, մէկը միւսի տեղ, բայց երբ կարիք կա՝ միաշն ցոյց տալով մօտիկը, մերձաւորը և հեռուն, լեզւին տալիս են ահագին նրբութիւն և մեզ ազարում են շարանտեղի շփոթութիւններին, եթէ աչք հանգամանքը ինկատի ունենար պ. Արեւելանը, չէր ընկնի լիչեալ սխալի մէջ. և առթից օգտուելով ես կ'ուզէի ինչդիմէ մեր բանագիրներին ²⁾, որ մի քիչ ուշադրութեամբ վերաբերեն շէքսպիր աչք շէքսպիրներին կիրառութիւնը։

պ. Արեւելա Մանդինեանը «Արարատ»-ի մէջ գովարանելով պ. Արեւելանի ակնարկած լուրսածը ոչ միայն հետևում է նրան, այլ և խորհուրդ է տալիս մեր բանագիրներին շուտով ընդունելու և գործադրելու աչք։

Չմոռանանք սակայն նկատելու, որ պ. Արեւելանի լուրսածում մի ուղիղ և կարեւոր կէտ կա, որը սակայն համարեմ մոռացութեան է տրուած։ Հայերէն շէքսպիրները հալցակաւում նման են ուղղականին, եթէ առարկան անշունչ է. որականին, եթէ առարկան շնչաւոր է։ Սա էլ սակայն բազմաթիւ բացառութիւններ ունի։

¹⁾ Օրինակը լամենաչն շէքսպիր անաթոյ է. եթէ հասարակութիւնը չհասկացաւ ուրեմն և հեղինակին. կ'ասէք նորան թէ կ'ասէք այդ — երկու շէքսպիրէն էլ գիրք և հեղինակ միասին են հասկացուում։ ՄԱՆ ԽՄԲ.։

²⁾ Այս բառը մենք կ'առաջարկէինք ընդունել՝ զրոյ, զրագէտ, բանասէր, և ալն բառերի տեղ, որոնք գործ են ածուած եւրոպական *littérateur* (литераторъ) բառի փոխարէն, առանց սակայն քաղաքացիութիւն ստանալու. որովհետեւ Դորանք բոլորն էլ ալ ինքնուրոյն նշանակութիւն ունին։